

Az 1945–46. tanévben Szabadkán megnyílt a magyar tannyelvű tanítóképző. Kértem édesanyámat, engedjen el. Szó nélkül elengedett. A helyi járatú szenttamási vonat még nem közlekedett, csak Szabadka–Újvidék között indult be a vasúti forgalom. 1945 szeptemberében édesanyám kocsin átvitt Verbászra, az állomás közelében egy üres ház kapualjában átöltöztem, édesanyám még egy üvegben vizet is hozott, hogy mossam le arcomról a kocsit porát. A vonatig nem kísérhetett, mert a lovakat a kocsival nem lehetett otthagyni. Így indultam Szabadkára, megint elhagyva édesanyámat. Második osztályos tanítóképzős lettem Szabadkán.

A második világháború befejeztével Jugoszláviában 1945-ben indult be az iskolai oktatás. Szabadkán 1945-ben, a tavaszi hónapokban már a középiskolákat is beindították, de csak a városi gyerekek jártak órákra, a vidékieket a szülők nem merték beadni, mert az egész környék tele volt orosz katonákkal. Ezt a pár hónapig tartó tanulási időszakot teljes iskolaévnak ismerték el. A tanítás csak szerbhorvát tannyelven folyt.

A régi hagyományokhoz híven 1945 szeptemberében Szabadkán megkezdődött a tanítóképzés, megnyílt a tanítóképző iskola magyar és szerbhorvát tagozatokkal. A képzés négy évig tartott. Az intézmény a Zrínyi tér 22-es számú épületében működött. Amikor a katonaság kivonult az épületből, leromboltságot és rendetlenséget hagyott maga után. Kezdetben a diákok is takarítottak, tatarozták az épületet, mely a régi római katolikus zárda épülete volt. Őszig valamelyest rendbe hozták, és megkezdődött a tanítás. A termekben elszaporodtak a poloskák, ezért két hét szünetet kaptunk, ciánozták az egész épületet. Megnyílt az internátus is a vidéki tanulók részére, a volt intézeti épületben a fiúkat helyezték el, a lányokat a nővérek valamikori lakosztályaiban. Kezdetben igen szerény körülmények között éltünk, de lassan javították az épületet, és megnyílt a négyosztályos gyakorló iskola is magyar és szerbhorvát tagozatokkal.

Az 1945–46. tanévben a tanítóképzőbe több mint négyszáz tanuló iratkozott be, zömében vidékiek, a szabadkaiak inkább a gimnáziumot választották. Ebben a tanévben öt szerbhorvát tannyelvű tagozatot nyitottak (I. a, I. b, II. a, III. a, IV. a) és hatot

magyar nyelven (I. c, I. d, I. e, II. b, III. b, IV. b). Az egyedüli tanév, amikor három magyar nyelvű első osztály indult a tanítóképzőben. A későbbi években sok reformot és újítást hajtottak végre. Az idők folyamán új épületet kapott a tanítóképző iskola a Kertváros területén. Az iskola igazgatója, Josip Pančić hibátlanul beszélt magyarul, ő tanította negyedik osztályos korunkban a filozófiát, szépen magyarázott, nagy műveltséggel rendelkezett, magyarázataiba időnként latin és görög idézeteket is beleszótt, amit néha elfelejtett lefordítani, ilyenkor óra végén a bátrabbak megkérdezték, mit jelentett az idézet. Negyedik osztályos korunkban Bojana Dimitrijevićet kaptuk osztályfőnöknek, idős tanárnő volt, anyanyelvi szinten beszélt magyarul. Szerettük.

Szegényes, kezdetleges körülmények közepette folyt a tanítás, az iskolai könyvtár nem működött – a Városi Könyvtárba iratkoztunk –, a tanári kar egy része nem rendelkezett megfelelő képzettséggel, tankönyveink nem voltak, a térképeket magunk rajzoltuk. Egyedül az ambíciónk volt nagy, és fiatalos hittel tele voltunk akarással, így le tudtuk győzni a mostoha körülményeket, a hideg hálószobákat, a mosdók hiányát vagy azt, hogy télen a hajmosást csak otthon tudtuk lebonyolítani, mikor hazautaztunk. Akkoriban szombaton is folyt a tanítás, sokszor körülményes volt a hazautazás, és a visszaérkezés hétfőn reggelre. Számomra a családi körülmények is nehezebbé tették az iskolába járást, mert a tanyára kellett kiérnem, és onnan indulnom visszafelé. Sárban, porban, de vállaltam mindent, hozzáedződtem a körülményekhez. Ezért él olyan élesen emlékezetemben a tanya, mert mindig jelen volt az életemben, minden utamra onnan indultam.

Előző iskoláztatásom folyamán német nyelvet tanultam, most a szerb és az orosz nyelv lett a kötelező. Az 1945–46-os tanévben még órarend szerint hittanórákat is tartottak. A következő tanévben már kiiktatták a hittan tanítását. A második osztályban mint régi zárdisták vasárnaponként templomba mentünk. Az 1946–47. tanévben már azt is figyelték, ezért mindig távolabb, más-más templomba mentünk, végül már nem is mertünk templomba járni, mert egyes ifjúsági, aktív párttagok számon tartottak bennünket. A

második osztály idején még különböző munkaakciókat is szerveztek; Szabadkán például a romokat takarítottuk el, a téglákat szedegettük össze, és halmokba raktuk. Késő ősszel, októberben a feketecsi határba vittek bennünket kukoricát törni. Ezt a kukoricatörést nagyon nehezen viseltük, meg akartunk szökni, de nem lehetett, mert Szabadka messze volt, meg féltünk is az ifjúsági vezetőktől (például a hegyesi Ernyes Gyurka és mások mindjárt megbélyegezték, ha valakiről úgy gondolták, hogy nem elég hű a rezsimhez; nagy ifjúsági gyűléseket tartottak; kötelezővé tették a részvételt). A tanárainktól nem féltünk, csak ezektől az aktivistáktól, akik közöttünk voltak, és minden lépésünket figyelték.

A második osztályban csak három-négy fiú járt, de a következő tanévben annyi fiú jött, hogy két harmadik osztályt indítottak. Még októberben, novemberben is jöttek, úgy mondtuk, új fiúk. Régi képzősök voltak, akik a háború alatt szétszóródtak, egyeseket mint leventéket hajtották gyalog egészen Passauig (Németország).

A negyedik osztályban megint bővült a diáklétszám, mert a gimnázium hetedik osztálya után átjöhettek a tanítóképző negyedik osztályába, és egy év múlva tanítói állást kaphattak. A szabadkai és a zentai gimnáziumból csoportostul jöttek a diákok. Így két nagy létszámú negyedik osztály alakult, összesen nyolcvanan érettségiztünk (talán többet sem lett ennyi magyar érettségiző a tanítóképzőben). Az időközben beiratkozott fiúk két-négy évvel idősebbek voltak nálunk, így a mi generációnkból sok házasság kötődött.

1971-ben ünnepélyes keretek között megünnepelték a szabadkai tanítóképzés százéves fennállásának évfordulóját, meghívták az addig diplomázott tanítóikat, s mindannyian diplomát kaptunk emlékebe.

1946-ban bátyám korosztályát, akik a magyar idő alatt voltak tényleges katonák, besorozták munkaszolgálatra. Mostar környékén utakat építettek. Mindegyik azt írta haza, hogy éheznek, a jól táplált bácskai gyerekeknek gyenge volt az ottani koszt. Az édesanyák szövetkeztek, hogy élelmiszert vigyenek éhező fiaiknak. Fabrikáltak maguknak hátizsákot, lelevelezték az utazást, vagyis az odaérkezést. Közben bejött az aratás, cséplés ideje, és édesanyám nem tudott

A szabadkai diákévek idején (1947. július 6.)

•

elmenni, neki már nem volt férje, aki helytállt volna a gazdaságban. Engem kellett elindítania. Készített édesanyám is hátizsákot, de nem a mai értelemben vett hátizsákra kell gondolni. Teleraktuk sonkával, kolbásszal, szalonnával, fehér kenyérrel, kaláccsal, egy köcsög lekvárral, egy csupor mézzel stb. Mikor fölpróbáltam, éreztem, hogy nehéz, de bátyámról volt szó, akit nagyon szerettem. Talán kicsit az apámat is láttam benne, az erősebbet, a védelmezőt. Mikor csonka család lettünk, édesanyám azt mondta, szeressük egymást, tartsunk össze, mert csak magunkra számíthatunk. Mi ezt meg is értettük, soha az életben nem civakodtunk sem gyerekkorban, sem felnőttkorban. Még a rokonok is csodáltak bennünket, mert sok helyütt veszekedtek a testvérek.

Szenttamáson feltett édesanyám a vonatra az asszonyok mellé, négy-ötven indultunk útnak. Ment is a vonat, de Újvidék és Belgrád között a beškai alagutat még nem tisztították ki, ott megállt a vonat, kiszállították az utasokat, és azt mondták, menjünk át a dombon, a túlsó oldalon vár bennünket a másik szerelvény. Mindenki megindult, én a nehéz zsákkal alig tudtam fölfelé kapaszkodni a dombon, a zsák súlya minden lépésnél visszafelé húzott, leért a térdemig. Mikor lefelé mentünk a dombról, egyesek már szaladtak, ugráltak fel a vonatra, én utolsónak maradtam, már fütyült, mozgott a vonat, szerencsémre az utolsó peronon állt egy kalauz, látta a kínlódásomat, leugrott, és feltaszígt a legalsó lépcsőre. Beljebb nem is lehetett menni, mert a lépcsők is tele voltak utasokkal. (Még ritkán jártak a vonatok, de ha közlekedtek, olyankor megrohanták őket.) Hálálkodtam, csakhogy fent vagyok. Menet közben a vasúti sínek mellett a tüskés bokrok, az akácfacsemeték és csalánsorok véresre horzsolták a lábamat. Mikor átszálltunk, bejutottunk a vagonba, amelyben pár partizánnő is utazott, és időnként rohamot kaptak, olykor fölálltak, kiabáltak. Számomra ez nagyon félelmetes látvány volt. Az utolsó szakaszt már marhavagonokban tettük meg. Mikor bátyám leemelt a nagy zsákkal, rácsodálkozott, hogy tudtam cipelni, én csak annyit mondtam, a vonat hozta. Édesanyámnak sem említettem soha, hogy Beškánál majdnem lemaradtam. Bennem volt a paraszmentalitás. A parasztember pedig sohasem panaszkodik.

A szabadkai tanítóképzés százéves jubileumán kapott diploma

Ezt az eseményt azért írtam le, hogy a mai kor embere össze tudja hasonlítani az életfeltételeket. A mai autós világban mindenki a saját autóján közlekedik.

Az 1946–47. tanévben végeztem a tanítóképző harmadik osztályát. Osztályfőnökünk Horovitz Ignác volt. Az 1947–48. iskolaévben a negyedik osztályt is befejeztem, és érettségi vizsgát tettem. Mikor hazavittem a kitűnő tanítói diplomát, édesanyám átölelt, megcsókolt, meghitt pillanat volt, olyan, amelyre ma is tisztán emlékszem. A gangban állt a vadonatúj női kerékpár. Előtte is tudtam biciklizni, de bátyám férjikerékpárját hajtottam.

Néhány epizód a szabadkai diákévekből. A városi gyerek nem tudja, mit jelent vidékről iskolába kerülni, kiszakadni a családból, beilleszkedni az idegen környezetbe. Nekünk a háborús évek még jobban megnehezítették az életünket. A szabadkai diákéveket is Gálík Jolival együtt küzdöttük végig. Ez jónak bizonyult, együtt utazgattunk, segítettük egymást. Ebben az időszakban nem volt tankönyvünk, a magyarázatokat gyorsan jegyeztük. Jolival külön jelrendszert dolgoztunk ki: pl. v – vagy, h – hogy, m – mert, n – neveléstan stb. Aztán délután a két hiányos jegyzetből összeállítva átmásoltuk az anyagot. Minden leckénk megvolt. Sokszor osztálytársaink is kölcsönkérték füzetünket. Joli is szorgalmas volt, mindketten szerettük az iskolát.

Egyszer Verbászról nem tudtunk tovább utazni Szenttamás felé, és az óbecsei lányokkal együtt megindultunk gyalog. Az országúton jött egy teherautó, az óbecsei lányok integettek, meg is állt a vezető, fölvelt bennünket, de a plató tele volt megtöltött zsákokkal, mondta is, fogjuk egymás kezét, hogy le ne essünk. Ráhasaltunk a zsákokra, fogtunk is egymás kezét, ment is velünk a teherautó. Akkoriban azonban az országút mentén nagy, lompos eperfák sorakoztak, és időnként egy-egy lehajló faág néhány hajfűrtünket kitepte. Másik alkalommal Feketicsen leállt a vonat, mindenkit kitessékeltek. Jolival begyalogoltunk Feketicsre, megfogtuk a nemzetközi úton a torony irányát, és gyalog hazaértünk Szenttamásra. (Boldog idők, amikor még gyalogolni tudtunk.) Talán a legszomorúbb az volt számomra, mikor egyik alkalommal Verbászon átszállva a szentta-

•

mási vicinálisra, az egyik óbecsei osztálytársam, Szántó Tilda nagy boldogan mondta:

– Apukám már megy az állomásra elébem.

Kinéztem a vonat ablakán és arra gondoltam, hogy nekem még öt-hat kilométerre kell kijutnom a tanyára, és édesapám se nincs.

A negyedik osztályban (1947–48-as tanév) ránk nehezedett a háború utáni politika. (1948 rossz, politikailag nehéz év volt. Tito és Sztálin útjainak különválása – Informbiro; megnyílt a Goli otok, azaz a kommunista Jugoszláviában az elítéltek rabtábora egy kopár szigeten.) Előfordult például, hogy dolgozatírás után két társunkat kizárták az iskolából. Sohasem tudtuk meg, miért. Ezzel a félelemmel kapcsolatban van egy emlékezetes eseményem. Egyik délután mentem a könyvkereskedésbe füzetet vásárolni, és az utcán kikerültem négy-öt lassan menő falusi asszonyt. Hallom, hogy az egyik asszony azt mondja:

– Ez a lány Rencsár Pali bácsi unokája.

Ezt hallva megálltam, és szóba elegyedtem velük. Elmondták, hogy a férjeiknél voltak, ők úgy mondták, az uruknál, akiket az oroszországi fogságból hoztak haza. Megmagyarázták, hol van a kaszárnya, és mondták, hogy ott van a nagybácsim is, Rencsár Sándor, édesapám féltestvére. Az egyik asszony kihangsúlyozta, vigyek neki kenyeret, mert nagyon éhes, ők pedig nem tudtak neki adni, mert a férjeik is soványak és éhesek voltak.

Ez 1948 tavaszán történt, érettségi előtt álltam. Egész éjjel azon gondolkodtam, merjek-e elmenni a kaszárnyába. Végül úgy döntöttem, egyedül megyek, még az unokatestvéremnek sem mondom meg, hova megyek, nehogy bajba keverjem. Másnap délután összecsomagoltam a hazai élelemkészletem, a zsebpénzemből 500 dinárt vittem. Édesanyám mindig több pénzt adott a szükségésnél, de azt mondta, ne herdáljam el, azért adja, hogy ha valami rendkívüli adódik, legyen pénzem. (Külön megjegyzem, mikor 1948 őszén elkezdtem dolgozni, a kezdő tanítói fizetésem 2000 dinár volt. Tehát egy negyed havi fizetésnek számított az 500 dinár.) Útközben vettem kenyeret, és félve mentem a Halasi út végére. Odamentem a kaszárnyához, az őrhöz, és mondtam, hogy Rencsár Sándornak hoztam ételmet. Az őr

•

azt mondta, menjek a kerítéshez, mely magas téglafal volt. Jó sokára kihajolt Sándor bátyám, de olyan sovány, borostás és ápolatlan volt, hogy alig ismertem meg. A csomagot nem tudtam olyan magasra felnyújtani, Sándor bátyám annyira kihajolt érte, hogy attól féltem, kiesik. Aztán futva siettem vissza az internátusba. Szerencsémre senki sem tudta meg, legalábbis nem voltak felelősségre. Ebben a rossz politikai légkörben úgy gondoltam, ha valamiért engem is kizárnak az iskolából, nem megyek haza, nem szomorítom édesanyámat, hanem beállok virágárusnak. Abban az időben Szenttamáson még nem volt virágüzlet, és Szabadkán rácsodálkoztam a virágüzletek kirakataira; úgy gondoltam, nagyon szép a munka a virágok között.

A dolgozataink, meg az érettségi írásbeli témáink is az akkori ideológia követelményeinek függvényében íródtak. A józan paraszti eszem mindig megtalálta a helyes utat, és probléma nélkül leérettégiztem. Nem lettem virágárus.

Igazi háborús generáció voltunk. Egyes tantárgyakat alig tanultunk, mert nem volt szaktanár, a történelmet például csak a harmadik osztályban kezdték el oktatni. Az ének- és zenei képzés teljesen kimaradt, ami pedig hozzátartozik a tanítók képzéséhez. Legkevesebb képzést magyar nyelvből kaptunk, a tárgyat olyan tanárnő tanította, aki gimnáziumi érettségivel rendelkezett, de szakmája szerint optikus volt. A magyar helyesírásból semmit sem tanított, csak az irodalmat, az írók életrajzát mondta el úgy, hogy ült a katedránál, és előtte nyitva volt a füzet. Helyesírásból csak az volt a tarsolyunkban, amit az előző iskolában tanultunk.

Nagy szerencsénk volt, hogy a pedagógiai tantárgyakra kiváló tanárt kaptunk. Szűcs Vilmos tanította a neveléstörténetet és a módszertant. Minden tantárgyból mintatanítást tartott a képző gyakorló iskolájában. Az alsó négy elemi osztályba jártunk hospitálni, órákat látogatni. Kiváló tanítónők dolgoztak itt, akiktől sokat lehetett tanulni, főleg azt, hogyan viszonyuljunk a gyerekekhez, vagyis a tanulóinkhoz. Szűcs Vilmos tanárunkat nagyon szerettük, becsültük, ő nevelt belőlünk tanítót, mindannyiunkat külön-külön számon tartott, vérbeli pedagógus volt. Őszinte hálával emlékeztünk rá. Szűcs papának neveztük.

•

Érettségi csoportkép (Szabadka, 1948. június, IV. b osztály)

•

Még képzős koromban is minden nyári szünidőt a tanyán töltöttem, oda tartoztam, ott volt az édesanyám, annak a gazdaságnak a jövedelméből taníttatott. Mindent biztosított, nem volt anyagi gondom, csak a tanyai elszigeteltséget viseltem nehezen. Hosszú éveken át nem tudtam pótolni a rutint a társalgásban. Szótlan voltam.